

اسلام در جهانی با ادیان گوناگون

• محمدحسین محمدپور

Islam In The world of Diverse Faiths ■ اسلام در جهانی با ادیان گوناگون

Dan Cohn-sherbok (ed by) ■ دن کوهن شربوک

Published by ST. MARTIN'S Press, INC, America. ■ انتشارات مارتین

روشنگری نظریه‌هایی الاهیاتی و ساخته‌اندیشه بشر است. این آموزه‌های الاهیاتی خطاناپذیر و تغییرناپذیر نیستند، بلکه نیازمند بازنگریند. او معتقد است که آموزه سنتی تثلیث برای صیانت از آموزه تجسد پدید آمد که خود مؤید الوهیت مسیح بود. او ضمن پذیرفتن اختلاف دیدگاه مسیحی مبتنی بر تثلیث با دیدگاه توحیدی اسلام بر این نکته مهم تأکید می‌کند که وقتی از ساحت الاهیات به ساحت و قلمرو امور عبادی وارد شویم در واقع از حاشیه به متن گام نهاده‌ایم و شرایط کاملاً دگرگون می‌شود. وی در این مورد به کتاب‌های ادعیه دو آیین اشاره می‌کند، ادعیه‌ای که خواننده از محتوای آن نمی‌تواند حدس بزند که آیا منبع آن مسیحی است یا اسلامی.

دن کوهن - شربوک نویسنده مقاله دوم با عنوان «تجسد و گفت‌وگوی سه جانبه»، همانند جان هیک از تفسیر آزادانه آموزه‌های مسیح‌شناختی سنتی حمایت می‌کند. او بر این باور است که با چنین تفسیری بهتر و بیشتر از پیش می‌توان به کُنه و گوهر حقیقت دینی نائل آمد. در گذشته باور مسیحیان به مسیح تجسد یافته، مانع بزرگی بر سر گفت‌وگوی منطقی و مثبت یهودیان و مسیحیان به شمار می‌رفت. آن‌چه مسیحیان، یهودیان و مسلمانان در دنیای مدرن به آن نیازمندند این است که خود را از قید و بند ادعاهای مطلق‌گرا درباره ذات و ماهیت خداوند رها کنند. اگر چنین چیزی اتفاق بیفتد این سه دین توحیدی خواهند

بر کسی پوشیده نیست که اسلام در دنیای امروز، نقشی کلیدی و محوری دارد. در صحنه‌های بین‌المللی هنوز پیروان سایر ادیان در این اندیشه‌اند که اسلام چگونه می‌تواند با سنت‌های دینی آنها رابطه برقرار کند و نیز این عمل متقابلاً چگونه رخ خواهد داد؟ کتابی که فراروی خوانندگان محترم قرار دارد و بر آنم تا آن را معرفی کنم در پی یافتن پاسخی برای این پرسش‌ها است تا چارچوبی فراهم آورد و سیمایی دیگر از اسلام در کنار سایر ادیان برای خواننده ترسیم کند.

این کتاب دارای سیزده مقاله با عناوین مختلف است که با رویکردی پلورالیستی به اسلام و سایر ادیان، مخصوصاً رابطه آن با دو دین سامی یعنی دین یهود و مسیحیت پرداخته است. نویسندگان مقاله‌های این کتاب به عنوان پیروان سه دین ابراهیمی هم‌خانواده بر ضرورت مواجهه سه‌جانبه میان این سه دین تأکید دارند تا جایگاه اسلام را در میان این ادیان و نیز در جوامع مدرن مشخص کنند. در حقیقت این کتاب در یک نگاه کلی به پنج موضوع اصلی می‌پردازد و مقاله‌های آن حول این موضوعاتند.

عنوان اولین مقاله «اسلام و یکتاپرستی» است. جان هیک نویسنده این مقاله که خود از مطرح‌ترین فیلسوفان دین است، به بررسی تحولات تازه مسیحیت در مفهوم خدا می‌پردازد. وی می‌گوید: برخلاف سنت دیرینه مسیحی، تعالیمی مانند تثلیث، تجسد و فدیة نه حقایقی و حیاتی بلکه مطابق آموزه‌های عصر

دومین موضوع مورد بحث در این مجموعه جایگاه وحی در یهودیت، مسیحیت و اسلام است. دکتر یعقوب ذکی در مقاله‌اش با عنوان «قرآن و وحی» به ماهیت تجلی‌پای خدایوند به مخلوقات و گواهی انسان به یگانگی او و رسالت محمد(ص) می‌پردازد. او معتقد است که نبوت و کتاب مقدس دو ظرف برای وحی‌اند و هر دو به حقیقت ایمان اسلامی گواهی می‌دهند.

قرآن فی‌نفسه رونوشت همان مَثَلِ اعلاى آسمانى است و نمى‌توان با نقد ادبى و متنى سراغ آن رفت. از این‌رو قرآن را باید به منزله کلمهٔ ملفوظ خدایوند که نامخلوق و ازلی است در نظر گرفت. قرآن به عنوان سخن خدایوند فراتر از سخنان آدمیان است و ماهیتی هم‌ذات با خدایوند دارد.

پروفسور دن کوهن - شربوک در پنجمین مقاله با عنوان «وحی مترقی و عدم قطعیت دینی» رویکرد دیگری به وحی دارد. او معتقد است که یهودیان سنتی همانند مسلمانان سرچشمه‌ای وحیانی و الهی برای کتاب مقدس قائل‌اند. بنابراین اسفار پنج‌گانهٔ موسی زیربنای ایمان یهودی است و باید آن وحی را که در کوه سینا بر موسی نازل شده به منزلهٔ دریافت قانون شفاهی تلقی کرد و تفاسیر و تفصیل تورات مکتوبی دانست که موسی آن را برای پیروان خود آورده است. با این حال یهودیت مترقی این برداشت

توانست وارد گفت‌وگو و ارتباط بین‌الادیانی سودمندی شوند و بر مشترکات خود تأکید کنند. شربوک در این باره شیوه‌هایی را با عنایت به حوزه‌های مرتبط با نمادگرایی، پرستش، مناسک، اخلاقیات، زیارت، ملیت و جامعه پیشنهاد می‌کند. او معتقد است که چنین مواجهه‌ای در راستای هم‌سویی با آموزه‌های این ادیان با جهانی که پیوسته در حال تغییر و تحول است، بسیار ضروری و مهم به نظر می‌رسد.

دکتر رِکس آمبلر در سومین مقاله با عنوان «بت‌پرستی و ایمان دینی» معتقد است که در تمام ادیان، گرایش به میانجی و واسطه وجود دارد، که از طریق آن حقیقت فی‌نفسه آشکار و متجلی می‌شود. این رویکردی در نهایت به بت‌پرستی می‌انجامد. هنگامی که پیروان این ادیان عقاید دینی خود را مبنایی برای سنجیدن حقیقت تصور کنند، به اساس و گوهر بت‌پرستی دست یافته‌اند، با عنایت به این مطلب، مؤمنان باید در برابر گناه پرستش تصاویر خدایوند به جای خود خدا، موضع قاطعی اتخاذ کنند. اما اشاره به این نکته ضروری است که تصاویر و تمثال‌های خدایوند در ادیان توحیدی نسبی و موقتی است نه مطلق و دائمی. از دیدگاه آمبلر، خدای حقیقی ملموس نیست. خدا موجودی است که آدمیان را به توکل، پذیرش و تسلیم دعوت می‌کند و چنین ایمانی در تجربهٔ راز دست‌نیافتنی حقیقت غایی ریشه دارد.

مثبت و ارزشمند با یکدیگر بپردازند، اما پیشداوری‌ها و تعصب‌ها در گذشته مانع از تحقق چنین امری می‌شده است.

دکتر سولومون در مقاله هشتم با نام «نادیده گرفتن ادیان دیگر» این امر را غالباً ناشی از به هیچ انگاشتن عقاید مردمان دیگر می‌داند. او بر اساس این تحلیل، می‌گوید که چگونه قضاوت با تعصب درباره یک دین، نه تنها دهن کجی به آن دین، بلکه تخریب آن نیز هست. او بر این باور است که جست‌وجوی تفاوت‌های ادیان در نهایت کاری سطحی و کم‌اهمیت است. در عوض آن چه بدان نیازمندیم جست‌وجوی جنبه‌های مشترک ادیان به دور از هرگونه انحصارگرایی و مدافعه‌گری است. موضوع چهارم این کتاب، تلقی از شخصیت محمد(ص) در ادیان دیگر است.

جان هیک در مقاله نهم با عنوان «عیسی(ع) و محمد(ص)» این دو پیامبر را با یکدیگر مقایسه می‌کند. او معتقد است این دو پیامبر به دو جنبه از حقیقت دینی اشاره می‌کنند. عیسی(ع) از خدایی سخن می‌گوید که با فرد در ارتباط است و از این رهگذر جماعتی نجات یافته از قدیسان را پدید می‌آورد و محمد(ص) از خدایی سخن می‌گوید که با جامعه در ارتباط است و از این راه قوانینی را برای گناهکاران و مؤمنان وضع می‌کند. هیک معتقد است که شخصیت و زندگی خود عیسی(ع) اقتضا می‌کرد که شیوه فردی را پیش بگیرد، اما بعدها اجتماعی به نام کلیسا در بین مسیحیان به وجود آمد. او بر این باور است که عیسی(ع) فردی صلح‌طلب بود، اما کلیسا باعث جنگ‌هایی شده است. خلق و خو و شخصیت محمد(ص) به گونه‌ای دیگر بود، اما می‌کوشیده سببیت و وحشیگری جنگ را به حداقل رساند. تعالیم قرآن، مسلمانان را به تسلیم شدن در برابر خداوند دعوت می‌کند و از آنها می‌خواهد که جامعه‌ای قانون‌مند و منظم برپا کنند. بنابراین هر دو دین دارای مشترکاتی هستند و می‌توان با شناخت چنین شباهت‌ها و مشترکاتی بنیانی (= معیاری) گفت‌وگویی سودمند میان مسیحیت و اسلام فراهم آورد و از هرگونه بدگمانی و بی‌اعتماد پرهیز کرد. پروفیسور دیوید کر در مقاله دهم با نام «محمد(ص) در منظر الاهیات مسیحی» به تلقی مشفقانه و منصفانه مسیحیان از شخصیت پیامبر اسلام می‌پردازد. در گذشته مسیحیان و یهودیان با شیوه‌های جدلی و مغرضانه با اسلام مواجه می‌شدند. اما امروزه در جهانی که ادیان گوناگون حضور دارند و نوعی تکثرگرایی

از زنجیره خطاناپذیر دین را رد کرده و عقیده به انکشاف تدریجی را که خداوند از آن راه بر هر نسلی متجلی می‌شود، پذیرفته است. آنچه، چنین برداشتی از وحی الاهی را با مشکل مواجه می‌سازد این است که راه را برای فردگرایی هموار می‌کند و با تحولات دوره‌های مدرن نوعی عدم قطعیت پدید می‌آورد. و این عدم قطعیت جایگزین مطلق‌گرایی اعصار پیشین می‌شود.

دکتر نورمن سولومون در مقاله ششم با عنوان «معانی سیاسی وحی» با تأمل در ماهیت وحی به بررسی فرایندی می‌پردازد که ممکن است نظریه‌ها و یا آراء و احکام سیاسی با وحی الاهی پیوند بخورند. او معتقد است که منطقاً ممکن نیست بتوان نتایج معتبر و موثقی برای آراء و احکام خاص یا نظریه‌های عام از متون مقدس استخراج کرد. از این رو اگر بخواهیم مسئله خاصی را با نگرش دینی باز کاویم، منطقاً باید که به خاستگاه‌های آن دین و مفروضات فلسفی عام آن توجه داشته باشیم. علاوه بر این پیروان یک دین که به متون مقدس آن عشق می‌ورزند و از آن صیانت می‌کنند، قصدشان همسو کردن اتفاقات امروزی با اتفاقات روایت شده در متون مقدس نیست. بنابراین یهودیان، مسیحیان و مسلمانان در پرتو این بررسی‌ها باید با دقت بیشتری سراغ متون مقدس خود بروند و نباید از این متون وحیانی احکام و نظریه‌هایی را استخراج کنند که توجیه و دلیلی برای آنها وجود ندارد.

موضوع سومی که در این مجموعه مورد بحث و بررسی قرار گرفته، مفهوم رسالت است.

پروفیسور حسن عسکری در مقاله هفتم با عنوان «مفهوم قرآنی رسالت» معتقد است که قرآن چارچوبی برای فهم معنای رسالت در ادیان ابراهیمی عرضه می‌کند. در پیامبرشناسی قرآنی، نوح، ابراهیم، موسی و عیسی - علیهم السلام - رسولان خدایند و بر مسلمانان واجب است که به همه این رسولان که نامشان در قرآن آمده به دیده احترام بنگرند. مفهوم رسالت، همه جوامع بشری را در بر می‌گیرد و خداوند فرستنده همه این رسولان به عالم است. از این رو مفهوم قرآنی رسالت چارچوبی است که در آن می‌توان شاهد تحقق گفت‌وگوی مفید یهودی - مسیحی - اسلامی بود؛ به گونه‌ای که می‌توان رسولان و قدسیان خداوند را که نامی از آنها در قرآن نیامده در این طرح سهیم کرد و نقشی برای آنها نیز در نظر گرفت. حسن عسکری می‌کوشد طرحی را عرضه کند که پیروان این ادیان بتوانند عاری از هرگونه تعصب به گفت‌وگویی

بدان نیازمندیم عدالت، صلح و خدمت است.

آخرین و سیزدهمین مقاله این کتاب «امت ابراهیمی» نام دارد. دکتر احمد شفاعت، نویسنده این مقاله معتقد است که تاریخ یهودی- مسیحی- اسلامی بخشی از تاریخ وحی است که هدف خداوند در آن به بهترین وجهی محقق شده است. اما از نظر او آن چه بیشتر باید به آن توجه کرد، وحدت پیروان این سه دین است. هدف پیامبر اسلام این بود که پیروان این سه دین گرد هم آیند و به یک خدای واحد و منزله ایمان بیاورند، اما در عین حال به سنت‌های دینی خود پایبند باشند. این هدف در دوران حیات او جامه عمل پوشید و امیدواریم که امروزه بتوانیم این هدف را دوباره محقق سازیم.

پنج موضوع کتاب، یعنی انحصارگرایی دینی و ادعای حقیقت مطلق در یک دین؛ آموزه وحی؛ رسالت؛ تلقی از شخصیت محمد(ص) در ادیان دیگر؛ و دین و جامعه که جانمایه این کتابند تمام آن چیزی نیست که درباره اسلام در دنیای معاصر می‌توان گفت، بلکه قلمروهای دیگری نیز وجود دارد که می‌توان در پی آنها بود. به جرأت می‌شود ادعا کرد که این‌ها بخشی از دغدغه‌های عمده جهان مدرن در راه پلورالیسم دینی است. آنچه در این کتاب به تفصیل شرح داده شد به گفت‌وگوی سه‌جانبه میان پیروان سه دین ابراهیمی منحصر است، اما نقطه شروع به شمار می‌آید. امید می‌رود که پیروان ادیان دیگر نیز به این سمت و سو سوق داده شوند و اسلام را مانند سایر ادیان با دیدی وسیع‌تر و منصفانه‌تر و دور از هرگونه پیش‌داوری بررسی کنند. این کتاب از این لحاظ با رویکردی همدلانه سراغ آموزه‌ها و عقاید ادیان ابراهیمی رفته و نکات ارزشمندی را در این زمینه یادآور شده و مقالاتی را کنار هم نشانده که هر کدام به صورت مستقل به موضوعی پرداخته‌اند، لذا نگارنده خواندن و ترجمه آن را به اصحاب نظر و اندیشه توصیه می‌کند.

پی‌نوشت‌ها:

۱. راقم این سطور پیشتر این مقاله را به فارسی ترجمه کرده و با مشخصات کتاب‌شناختی زیر در فصلنامه هفت آسمان (مجله تخصصی ادیان و مذاهب) منتشر کرده است: جان هیک، «اسلام و یکتاپرستی مسیحی»، ترجمه محمدحسین محمدپور، در فصلنامه هفت آسمان، سال هشتم، شماره ۳۰، ص ۷۷.

دینی حکمفرماست می‌توان گفت که خداوند خود را در زمان‌ها و مکان‌های مختلف در طبیعت و تاریخ بشری آشکار ساخته است. دیوید کر معتقد است که خداوند هیچ قومی را به حال خود رها نکرد. بنابراین بر کلیسا واجب است که حضور خداوند را در غیر از قلمرو کتاب مقدس نیز جست‌وجو کند. در این چارچوب مسیحیان باید پیامبری محمد(ص) را بپذیرند و بر خود فرض بدانند که با مسلمانان و همه انسان‌هایی که در عالم خود را بندگان و سرسپردگان خداوند می‌دانند از در دوستی و تعامل همدلانه درآیند تا از این رهگذر فهمی مشترک از قوانین خداوند بر روی زمین پدیدار شود.

پنجمین و آخرین موضوع در این کتاب به رابطه اسلام و جامعه اختصاص دارد.

پروفیسور محمد آرکون در مقاله یازدهم با عنوان «رابطه دین و جامعه در اسلام» فهم امروزی از جامعه (= امت) اسلامی را تبیین می‌کند. او با یک تحلیل نقادانه نتیجه می‌گیرد که باید آگاهی نوینی از اسلام و جامعه شکل بگیرد. دو واقعیت را باید در این راه مد نظر قرار داد: نخست، آینده اسلام با پدیده‌های طبیعی که تاکنون ناشناخته مانده‌اند در ارتباط است. دوم، اسلام امروزه راه حلی برای جوامعی که مشکلاتی گریبان گیر آنها شده ارائه می‌دهد. او معتقد است که تأثیرات متقابلی که در سطح جهان وجود دارد بر تمایز ساده‌انگارانه میان سیاست و دین سایه افکنده است و انسان امروزی ناگزیر است به مسائلی از الاهیات که تاکنون حل نشده توجه ویژه‌ای داشته باشد.

بحث در باب رابطه دین و سیاست (= دولت) را پروفیسور حسن عسکری در مقاله دوازدهم با عنوان «دین و سیاست (= دولت)» به صورت مبسوط شرح داده است. او بر این باور است که دیدگاه قرآن درباره اهل کتاب بر وحدت و انسجام استوار است. به این صورت که هر سه این ادیان (دین یهود، مسیحیت و اسلام) به دنبال این هستند که بشریت را به سوی عدالت و صلح سوق دهند. پیش فرض قرآن که گاهی منتقد و گاهی مؤید یهودیان و مسیحیان است این است که چارچوبی عرضه کند، تا پیروان این سه دین بتوانند آزادانه و همسنگ با یکدیگر در ارتباط باشند و برای اینکه این چارچوب به قوت خود باقی بماند آنها را به تأسیس نهادی سیاسی اجتماعی سفارش می‌کند. اما یک حکومت خداسالار نوعی نابرابری سیاسی را میان اهل کتاب مفروض می‌گیرد. آنچه بیشتر